

Activiteitenverslag en Beleidsplan 2022-2026

Stichting OVN, Den Haag

Inhoud

1. Waarom vrijmetselarij als aandachtsgebied?	p. 2
2. Doelstelling en bestuur OVN	p. 5
3. Activiteiten	p. 8
4. Middelen	p. 11
5. Communicatiestrategie	p. 13

1. Waarom vrijmetselarij als aandachtsgebied?

De vrijmetselarij is een inwijdingsgenootschap, dat in Nederland sinds ca. 1720 actief is. Haar gedachtegoed en symboliek zijn gedurende drie eeuwen door vele generaties leden verspreid. Ze werden opgenomen in literatuur, kunst, wetenschap en politiek, en kregen zo een plaats in de moderne westerse samenleving.

Historisch perspectief

De vrijmetselarij ontwikkelde zich in de 18de eeuw tot een van de grootste niet-kerkelijke genootschappen. Ze werd georganiseerd in een landelijk hoofdbestuur met daarbij aangesloten plaatselijke verenigingen (loges). Traditioneel was het lidmaatschap voorbehouden aan mannen, maar vrouwen werden al in de 18de eeuw opgenomen in zogeheten adoptieloges, waar zij ook bestuurlijke functies bekleedden. Aan het einde van de 19de eeuw ontstonden vervolgens 'gemengde' Orden, waarvan zowel mannen als vrouwen gelijkwaardig lid waren.

De rituele werkwijze van vrijmetselaren is sinds de 18de eeuw grotendeels onveranderd gebleven. Vandaag de dag zijn in Nederland nog diverse vrijmetselaarsorden actief, met een paar honderd aangesloten loges en enkele duizenden leden. De Stichting OVN is niet verbonden aan de huidige vrijmetselarij, maar richt vanuit wetenschappelijk oogpunt op haar historische vorm en betekenis.

Onderzoek

Wie niet bekend is met vrijmetselarij, vraagt zich af: waarom is de geschiedenis van deze organisatie van wetenschappelijk belang? In de eerste plaats is de vrijmetselarij de vroegste, niet-kerkelijke organisatie die nog altijd bestaat. Ze valt binnen de traditie van geheime genootschappen en is een uniek voorbeeld van een inwijdingsgenootschap in westerse context. Veel andere, meer algemeen geaccepteerde sociëteitsvormen, zoals de Rotary, zijn naar maçonniek voorbeeld ontstaan.

Binnen de Religiestudies worden vrijmetselarij en verwante stromingen onder de verzamelnaam 'westerse esoterie' geschaard. Kwantitatief is haar ledenaantal dominant groot ten opzichte van andere esoterische stromingen, en diverse andere religieuze en maatschappelijke groepen waaraan wetenschappelijk veel belang wordt gehecht. Het is echter niet het aantal vrijmetselaren, maar de invloed van deze groep op de westerse cultuur die haar cultuurhistorisch belang bepaalt. Het gedachtegoed van de vrijmetselarij en haar symboliek zijn gedurende drie eeuwen via het leven en werk van opeenvolgende generaties leden volledig geïntegreerd in de westerse cultuur, politiek, wetenschap en kunsten. Duits onderzoek heeft bijvoorbeeld uitgewezen, dat in de tweede helft van de 18de eeuw in Noord-West Duitsland maar liefst 25% van alle cultuurdragers aantoonbaar lid waren van een loge.

Kenmerkend voor de vrijmetselarij is haar vernieuwingskracht: in de 18de, 19de en 20ste eeuw behoorde steeds de intellectuele en artistieke avant-garde tot haar leden. Vrijmetselarij heeft als wereldwijde broederschap al sinds de 18de eeuw een daadwerkelijk grensoverschrijdend karakter; het lidmaatschapsbewijs van een loge fungeerde als een 'paspoort', waarmee reizende leden overal warm werden ontvangen en wegwijs gemaakt in de lokale samenleving. Opmerkelijk is dat politieke conflicten en oorlogen weinig invloed hadden op deze broederschapsband.

De vrijmetselarij heeft van oudsher een multicultureel karakter: loges accepteren religieuze, sociale en culturele minderheden als leden. (Voorbeelden zijn de integratie van het joodse cultuurgedoe in de 18de eeuw en de Boeddhistische en Islamitische cultuur via theosofen in de periode rond 1900.) Juist in het kader van het huidige overheidsbeleid ten aanzien van culturele integratie, internationale relaties en de weg naar de eenheid van Europa is de studie van de vrijmetselarij van actuele betekenis.

De vrijmetselarij heeft een rol gespeeld in de verspreiding van morele waarden, die thans als gemeengoed gelden, en de instelling van sociale zorgstelsels. In de 18de eeuw werden Verlichtingsideeën en idealen als broederschap en tolerantie via de vrijmetselarij verspreid. Organisaties voor blinden- en

gehandicaptenzorg, wezen- en weduwnenzorg, rampenfondsen en verzekeringen werden met steun van maçonnieke organisaties opgericht. In de periode rond 1900 werden bijvoorbeeld 'moderne' ideeën over vegetarisme, crematie, kinder- en dierenbescherming, en sociale hervorming via de loges verspreid.

Vrijmetselarij heeft een belangrijke rol gespeeld in de emancipatie van maatschappelijke minderheden, waaronder joden, autochtone bevolkingsgroepen in de koloniën in West- en Oost-Indië, vrouwen, en mannen van Afro-Amerikaanse afkomst. Voorbeelden zijn, reeds in de 18de eeuw, de integratie van joodse leden in de Amsterdamse loges en de opname van mannen van Euraziatische afkomst in de loges in Nederlands-Indië. Vrouw kregen in de zogeheten Adoptieloges een bestuurlijke rol (machtspositie) lang voordat dit in andere organisaties en bedrijven werd toegestaan. De gemengde vrijmetselarij, waarin vrouwen en mannen gelijkwaardig zijn, liep aan het einde van de 19de eeuw voorop in de emancipatiestrijd.

Logearchieven als historische onderzoeksbron

Vrijmetselaarsloges speelden een belangrijke rol in lokale geschiedenis, omdat onder hun leden veel beslissingnemers, beleidsmakers en cultuurdragers te vinden waren. De vrijmetselarij stond aan de wieg van tal van goede doelen, bedrijven, sociale hervormingen en wetenschappelijke organisaties, al zijn die wortels vandaag de dag meestal vergeten.

De archieven van vrijmetselaarsloges bevatten dan ook een schat aan historische informatie. Ze geven informatie over een dwarsdoorsnede van een aanzienlijk deel van de bevolking van Nederland en haar overzeese gebiedsdelen over een periode van bijna 300 jaar. Daarnaast bevatten ze notulen, correspondentie, kasboeken en boedelinventarissen, maar ook persoonsarchieven van vooraanstaande historische figuren. Logearchieven zijn daarom van belang voor wetenschappelijk onderzoekers uit allerlei vakgebieden, maar ook voor genealogen en andere geïnteresseerden in Nederlandse of lokale geschiedenis.

Studie op academische niveau

Onderzoek naar de vrijmetselarij en hieraan verwante stromingen wordt dan ook op hoog academisch niveau verricht. Aan diverse buitenlandse universiteiten, waaronder Parijs, Brussel, Exeter, Sheffield, Halle, Innsbruck en Zaragoza, zijn aan het einde van de 20ste eeuw leerstoelen en studiecentra voor dit vakgebied opgericht. Het aantal studenten en onderzoekers dat belangstelling toont voor de geschiedenis van de vrijmetselarij en haar rol in de Europese cultuur, nam daardoor snel toe.

Belang Nederlands onderzoek

Waarom is het van belang dat juist Nederlandse onderzoekers zich op het vakgebied richten? Nederland heeft in de ontwikkeling van de vrijmetselarij en de verspreiding daarvan (vanuit Engeland naar het Europees Continent en de rest van de wereld) een vroege en belangrijke rol gespeeld. Het verlichtingsconcept van verdraagzaamheid, dat tijdens de beginperiode van de vrijmetselarij vanuit Engeland werd overgedragen naar het continent, werd juist in Nederland opgepakt en geldt thans als een van de kenmerkende aspecten van de Nederlandse cultuur.

De Nederlandse vrijmetselarij verenigde de beslissingnemers in de *civil society*. Tot de vrijmetselarij behoorden steeds leden van adel en koningshuis, politici, sociale hervormers, grootindustriëlen, kunstenaars en auteurs, maar ook onderwijzers en wetenschappers. Dit wordt geïllustreerd door het feit dat prins Frederik als Grootmeester van de Nederlandse vrijmetselarij in 1816 feitelijk de Noordelijke en Zuidelijk Nederlanden verenigde door de Noordelijke en Zuidelijke vrijmetselaarsordes bestuurlijk te verenigen. De Orde was dus instrumenteel en bepalend voor de politieke koers van beide landen.

Het in ons land aanwezige bronnenmateriaal voor de studie van de vrijmetselarij (de 18de-20ste-eeuwse archieven van maçonnieke organisaties) is van onschatbare waarde voor alle wetenschappelijke disciplines en ons collectieve culturele erfgoed in het algemeen, omdat ze een dwarsdoorsnede van de samenleving weerspiegelt. Een bron van deze omvang, gedetailleerdheid en historische continuïteit is elders niet

voorhanden. Het bestuderen en ontsluiten van deze bronnen dient derhalve de wetenschap in het algemeen en geeft een completer beeld van wat wij kennen als 'typisch Nederlandse' cultuur.

Studiecollecties

In Nederland is een leerstoel 'Vrijmetselarij als geestesstroming en sociaal-cultureel Europees verschijnsel' opgericht aan de Universiteit Leiden (2001), als ook een leerstoelgroep 'Geschiedenis van de Hermetische Filosofie en Verwante Stromingen' (2000) aan de Universiteit van Amsterdam. Beide verzorgen onderwijs en onderzoek over de geschiedenis van de vrijmetselarij. Bovendien zijn in ons land twee wereldberoemde studiecollecties op het vakgebied gevestigd: het Vrijmetselarij Museum te Den Haag en de Bibliotheca Philosophica Hermetica te Amsterdam. In Nederland zijn daarnaast vele kleine collecties met vrijmetselaarsdocumenten te vinden in zowel openbare als particuliere instellingen.

Achterblijverspositie

Om al de bovengenoemde redenen zou juist Nederland op het gebied van onderwijs en onderzoek naar vrijmetselarij en verwante stromingen een internationale voortrekkersrol moeten spelen. Maar vreemd genoeg is dat niet het geval. Terwijl in het buitenland de belangstelling voor het onderwerp en de investering in onderzoek de afgelopen jaren sterk is toegenomen, blijft Nederland hierbij achter. Onze studenten en onderzoekers zijn nog grotendeels onbekend met de relevantie van de vrijmetselarij voor hun vakgebied en onbekend met de beschikbare bronnen. Dat geldt ook voor veel beleidsmakers binnen academische organisaties en beslissingnemers bij fondsen. De bijzondere leerstoel voor het vakgebied in Leiden is - sinds het overlijden van hoogleraar Malcolm Davies in 2010 inactief. De leerstoelgroep aan de Universiteit van Amsterdam is juist zeer actief, maar profileert zich vooral internationaal. Zij richt haar onderwijs en onderzoek niet of nauwelijks op de vrijmetselarij in Nederland of de belangrijke logearchieven in Den Haag. Het aanbod vanuit maçonnieke hoek richt zich vrijwel uitsluitend op de eigen leden.

De Stichting OVN is dan ook van mening dat zij als onafhankelijke academische organisatie een stimulans kan en moet (blijven) bieden aan het vakgebied.

2. Doelstelling en bestuur OVN

De Stichting OVN werd in 2001 opgericht op particulier initiatief door academici die vanuit verschillende vakgebieden onderzoek verrichten naar de geschiedenis van de vrijmetselarij en westerse esoterie. De Stichting OVN is een onafhankelijke academische organisatie; zij is dus niet verbonden aan enige vrijmetselaarsorganisatie.

Doelstelling

Het doel van de stichting is omschreven in haar statuten:

(...) het stimuleren van wetenschappelijk onderzoek vanuit alle disciplines naar de geschiedenis van de vrijmetselarij en verwante stromingen in Nederland en haar voormalige grondgebieden, in de periode vanaf hun ontstaan tot op heden, alsmede het bevorderen van de (internationale) verspreiding van de verkregen kennis en onderzoeksresultaten op dit vakgebied, en het behoud van relevant cultureel erfgoed.

Om haar doel te bereiken, verstrekt de stichting onderzoeksbeurzen op het vakgebied aan studenten. Daarnaast vervult zij een advies- en loketfunctie voor een breed publiek. Ook verzorgt de stichting publiksactiviteiten en publicaties, en coördineert zij erfgoedprojecten en academische werkgroepen.

Het vakgebied, en dus het aandachtsgebied van de stichting, is breed. Historisch gezien beperkt de vrijmetselarij zich niet tot één organisatie, in de loop van drie eeuwen is een rijk vertakte stamboom van Ordes, loges en graden ontstaan (en soms weer uitgestorven). Er waren zowel masculiene, gemengde als feminiene organisaties. Onder 'verwante stromingen' kan in dit verband worden verstaan: zowel broederschappen (Engels: 'fraternaties', zoals Odd Fellows, United Order of Mechanics, etc.), als westers esoterische organisaties (verenigingen van theosofen, antroposofen, rozekruisers, etc.). Historisch gezien was er vaak overlap tussen de ledenbestanden van deze organisaties en bovendien vond onderling ideeënuitswisseling plaats, waardoor hun historische ontwikkeling onlosmakelijk aan elkaar verbonden is.

Bestuur

De Stichting OVN is opgericht op particulier initiatief als onafhankelijke academische organisatie in het vakgebied. Dit wordt weerspiegeld in de samenstelling van het stichtingsbestuur, dat gewoonlijk bestaat uit een mengeling junior en senior onderzoekers op academisch vakgebied en financieel deskundigen. In de statuten is aangegeven, dat hoofdbestuurleden (of formele vertegenwoordigers) van maçonnieke en verwante organisaties geen bestuurslid van de OVN kunnen zijn. Verder wordt wel samenwerking gezocht met leerstoelen en academische organisaties in het vakgebied, maar wordt bestuurlijke verwantschap gemeden. Dit voorkomt belangenverstrengeling en garandeert de onafhankelijke visie van de stichting op ontwikkelingen in het vakgebied. Bestuursleden ontvangen geen beloning voor hun werkzaamheden. Wel hebben zij recht op vergoeding van gemaakte onkosten en, bij intensieve inzet van hun expertise ten behoeve van de stichting, op vacatiegelden.

In juni 2021 overleed onverwacht John H. Kroon, penningmeester van de stichting sinds haar oprichting in 2001. Hij was ook altijd achter de inschrijfbalie te vinden bij onze activiteiten. De bestuursleden zullen hem enorm missen en zijn dankbaar voor de jaren van fijne samenwerking. De huidige samenstelling van het bestuur is:

- mw. dr. Andréa A. Kroon (voorzitter), zelfstandig kunsthistoricus bij Kroon & Wagtberg Hansen, gespecialiseerd in de materiële cultuur van de vrijmetselarij;
- mw. dr. Marty Th. Bax (secretaris/interim penningmeester), zelfstandig kunsthistoricus bij Baxart Concepts & Services, gespecialiseerd in de relatie tussen kunst en westerse esoterie rond 1900;

- prof. dr. Jan A.M. Snoek (bestuurslid),
religiewetenschapper, gespecialiseerd in de geschiedenis en ritualistiek van de vrijmetselarij, verbonden aan de Universiteit Heidelberg;
- Blair Kneppers (bestuurslid),
alumnus Reinwardt Academie en Hoofd Vrijmetselarij Museum,
- mw. Iris de Zoete BA (bestuurslid),
religiewetenschapper met specialisatie vrouwen en vrijmetselarij rond 1900; voormalig medewerker Vrijmetselarij Museum.

Nieuw in het bestuur zijn Blair Kneppers en Iris de Zoete. Kneppers is sinds zijn afstuderen aan de Reinwardt Academie verbonden aan het Vrijmetselarij Museum in Den Haag, aanvankelijk als digital curator en nu als Hoofd Museum. Zijn toetreding tot het bestuur zal de samenwerking tussen stichting en museum ten goede komen en biedt meer mogelijkheden om het vakgebied te bedienen. De Zoete is religiewetenschapper en behaalde haar BA aan de Universiteit Leiden met een scriptie over *De veranderende positie van de vrouw in de vrijmetselarij en de invloed van de Engelse suffragettebeweging op deze ontwikkeling*. Ze was enige tijd medewerker van het Vrijmetselarij Museum en voltooit nu een MA Religie en Beleid aan de Radboud Universiteit.

Comité van aanbeveling

Het bestuur wordt sinds de oprichting in 2001 gevraagd en ongevraagd geadviseerd door een internationaal comité van aanbeveling. Helaas overleed in december 2021 een van de vooraanstaande leden, prof. emerit. Antoine Faivre, voormalig hoogleraar Chaire d'Histoire des courants ésotériques et Mystiques dans l'Europe moderne et contemporaine aan de École Pratique des Hautes Études aan de Sorbonne in Parijs. Hij was al vanaf de oprichting bij de OVN betrokken. Het vakgebied is hem veel verschuldigd. Het comité van aanbeveling wordt nu gevormd door:

- prof. dr. Wouter Hanegraaff,
Leerstoelgroep Geschiedenis van de hermetische filosofie en verwante stromingen, Universiteit van Amsterdam,
- prof. emerit. Anton van de Sande,
voormalig hoogleraar Leerstoel Vrijmetselarij als geestesstroming en sociaal-cultureel verschijnsel, Universiteit Leiden,
- prof. Luc Nefontaine,
Institut d'Études des Religions et de la Laïcité, Université Libre de Bruxelles (België),
- prof. dr. Andrew Prescott,
voormalig directeur Centre for Research into Freemasonry, University of Sheffield (Groot-Brittannië) / thans hoogleraar Digital Humanities, University of Glasgow (Groot-Brittannië),
- dr. Andreas Önnersfors,
voormalig directeur Centre for Research into Freemasonry, University of Sheffield (Groot-Brittannië) / thans Dean of Class, European Academy of Science & Art, Salzburg (Oostenrijk),
- prof. dr. Jean-Pierre Brach,
Chaire d'Histoire des courants ésotériques dans l'Europe moderne et contemporaine / directeur d'études de l'École Pratique des Hautes Études, Section des Sciences Religieuses, Sorbonne, Parijs (Frankrijk),
- prof. dr. Cécile Révauger,
Dept. English Studies, Université Bordeaux Montaigne (Frankrijk);
- prof. emerit. dr. Helmut Reinalter,
oud-voorzitter Wissenschaftliche Kommission zur Erforschung der Freimaurerei / Institut für Geschichte, Universität Innsbruck (Oostenrijk),
- prof. dr. J.A.F. Benimeli,
Centro de Estudios Históricos de la Masonería Española, Universidad de Zaragoza (Spanje);
- mw. prof. emerit. Margaret C. Jacob,

Distinguished Professor of Research, Department of History, University of California in Los Angeles (USA),

- prof. dr. Robert-Jan van Pelt,
School of Architecture, University of Waterloo, Ontario (Canada).

Faivre's plaats in het comité wordt ingenomen door niet één, maar twee nieuwe leden: prof.dr. Jean-Pierre Brach, tevens Faivre's opvolger bij de l'Ecole Pratique, en prof.dr. Cécile Révauger. Hiermee is het Franse vakgebied zowel voor westerse esoterie als vrijmetselarij optimaal vertegenwoordigd.

Via al deze deskundigen houdt de stichting contact met buitenlandse onderzoekscentra en fungeert zij op internationaal niveau als aanspreekpunt voor het Nederlandse vakgebied. Leden van het comité ontvangen geen vergoeding voor hun steun.

Bij het organiseren van nationale en internationale studiedagen, congressen en cursussen, wordt afhankelijk van het betreffende onderwerp samenwerking gezocht met academische partners en erfgoedinstellingen (zoals bij eerdere congressen met de leerstoelen op het vakgebied aan de universiteiten van Leiden en Amsterdam, de Koninklijke Bibliotheek en het Haags Gemeentearchief).

Positie in het vakgebied

Bij de oprichting in 2001 was de stichting zowel voor academici als voor vrijmetselaren 'een vreemde eend in de bijt'. In de eerste tien jaar van haar bestaan heeft de stichting primair ingezet op het steunen van onderzoek door het verstrekken van beurzen en het geven van bekendheid aan het vakgebied via publieksactiviteiten. Inmiddels is haar naam gevestigd, hebben de onderzoeksbeurzen een meer substantiële vorm gekregen, zijn diverse erfgoedprojecten afgerond en zijn vaste (internationale) contacten met onderwijs- en onderzoekinstellingen opgebouwd. Daardoor is de rol van de stichting wat verschoven: ze fungeert steeds vaker als advies- en informatieloket voor professionals en belangstellenden, en draagt zo bij aan objectieve informatievoorziening over het vakgebied. Een indirecte, maar niet onbelangrijke rol van de stichting is: het wegnemen van vooroordelen en misverstanden over vrijmetselarij en verwante stromingen, die studenten en onderzoekers vaak als belemmerend ervaren.

Onvermijdelijke krimp

Helaas verkeert het vakgebied in Nederland inmiddels in een impasse. Door inactiviteit van de leerstoel in Leiden sinds 2010 loopt academisch onderzoek naar de geschiedenis van de vrijmetselarij in Nederland inmiddels (ver) achter op het buitenland. Omdat er nog maar weinig universitair docenten gespecialiseerd zijn in de geschiedenis van de vrijmetselarij, is er ook geen aanwas van studenten. De belangrijkste studiecollectie was jaren gesloten in verband met haar verhuizing (2015-2019) en heropening als Vrijmetselarij Museum (2019). Door opeenvolgende personeelwisselingen en problematiek rond collectiebeheer is de wetenschappelijke dienstverlening echter gestagneerd, en zonder die faciliteiten maken ook buitenlandse onderzoekers steeds minder gebruik van de rijke Nederlandse bronnen. Als klap op de vuurpijl is bij het Vrijmetselarij Museum voor het eerst in 100 jaar geen conservator meer in dienst.

Een positieve ontwikkeling in het vakgebied daarentegen, is dat in het kader van het project *Metamorfoze* diverse literatuur uit de collectie van het Vrijmetselarij Museum voor 1950, waaronder werk uit de Kloss-collectie, is gedigitaliseerd door de Koninklijke Bibliotheek. Ze is nu vrij voor alle belangstellenden te raadplegen op delpher.nl

Zulke ontwikkelingen maken een actieve, meer zichtbare rol van de OVN wenselijk. De uitdaging is om die actieve rol in te vullen met beperkte middelen en een kleine bezetting. De corona-pandemie heeft bovendien de cultuur- en erfgoedsector stilgelegd, waardoor het organiseren van erfgoedprojecten en publieksactiviteiten geruime tijd niet mogelijk was. Dat heeft weer impact op het aantal donaties, die vooral rond activiteiten werden ingezameld. Schrale troost is dat veel kleine goede doelen zich in deze uitzonderlijke tijd in eenzelfde positie bevinden en die situatie zich na de pandemie naar verwachting weer zal herstellen.

3. Activiteiten

Onderzoeks- en reisbeurzen

Ondanks de internationaal groeiende interesse in de academische studie van de vrijmetselarij en de westerse esoterie, zijn er juist in Nederland weinig financiële middelen beschikbaar voor wetenschappelijk onderzoek naar dit onderwerp. Universitaire fondsen zijn als gevolg van bezuinigingsrondes beperkt en richten zich vrijwel uitsluitend op voltijd-onderzoek. Daarnaast zijn beleidsmakers in de onderwijs- en onderzoekssector, evenals beslissingnemers bij academische en culturele fondsen doorgaans onbekend met dit relatief nieuwe onderzoeksgebied. Ondersteuningsregelingen sluiten niet goed aan op de praktijk en zo worden kansen gemist.

Degelijk onderzoek vergt professionele inzet en brengt reis- en materiaalkosten met zich mee. Daarom stelde de Stichting OVN periodiek onderzoeksbeurzen ter beschikking van studenten, promovendi en senior onderzoekers. Aanvragen konden betrekking hebben op onderzoek, voorbereiding van publicaties, tentoonstellingen of andere projecten. Aanvragen moesten blijk geven van een academische onderzoeksattitude en voldoen aan criteria, die in het Beursreglement van de stichting zijn omschreven (dit wordt belangstellenden op aanvraag graag toegezonden). Alle aanvragen werden beoordeeld door een commissie van hoogleraren uit relevante vakgebieden. Hierdoor werd de kwaliteit en onafhankelijkheid van het gesteunde onderzoek gewaarborgd.

Voorbeelden zijn onderzoeksbeurzen voor Franse en Scandinavische academici voor verblijf en onderzoek in Den Haag, en van Nederlandse academici voor verblijf en onderzoek in diverse Europese collecties. Onderzoek betrof onder meer de beroemde Kloss-bibliotheek, de totstandkoming van een overzicht van uitgevers van maçonnieke publicaties in de 18de eeuw; de relatie tussen vrijmetselarij en kunstgeschiedenis; en de relatie tussen vrijmetselarij en muziekgeschiedenis. Verleende beurzen varieerden tussen € 1.000,- en € 5.000,-.

Koerswijziging

Na enkele jaren ervaring met de aanvraagregeling werd steeds duidelijker dat er vooral aanvragen van buitenlandse studenten voor het raadplegen van Nederlandse collecties werden ontvangen. Onderzoek door Nederlandse studenten werd nauwelijks aangevraagd. De historische studiec collecties te Den Haag en Amsterdam zijn wereldberoemd, maar in eigen land nagenoeg onbekend. Verder is gebleken dat kleinere, maar niet onbelangrijke onderzoeksbronnen op het vakgebied (de historische archieven van gemengde orden en aan vrijmetselarij verwante esoterische organisaties) nog ontoegankelijk zijn voor onderzoek. De beheerders van deze collecties (ordes en loges) worstelen alle met dezelfde problematiek rond conservering, inventarisatie en ontsluiting. De gesignaleerde tendensen heeft de Stichting OVN haar beleid doen wijzigen.

Inmiddels richt de stichting haar aandacht meer op het behoud en de toegankelijkheid van relevante erfgoedcollecties voor een breed publiek. Er worden voorlopig geen 'open' aanvraagfondsen meer gehouden waarbij men vrij is om onderzoeksvoorstellen te doen, maar beurzen worden gekoppeld aan specifieke onderwerpen of collecties, om zo gericht kennis in het vakgebied in te vullen. Een eerste voorbeeld was een student die een beurs kreeg om het historische archief van de Nederlandse Federatie van de Internationale Orde der Gemengde Vrijmetselarij 'Le Droit Humain' te inventariseren. De beschikbare middelen worden zo benut op een wijze, waarvan in de toekomst een breed publiek profijt heeft.

De omvang van de beurzen wordt jaarlijks door het bestuur bepaald, waarbij de hoogte van het bedrag afhankelijk is van de aard van het voorgestelde project (en de resultaten van subsidie- en donateurswerving). Voor 2020-2022 gold echter in verband met de coronapandemie een aanvraagstop.

Publieksactiviteiten

Om de interdisciplinaire uitwisseling van kennis en onderzoeksresultaten op het vakgebied te stimuleren, organiseert de Stichting OVN regelmatig lezingen, cursussen en congressen. Met deze activiteiten beoogt de stichting beheerders van maçonnieke en esoterische collecties, studenten en academici, erfgoeddeskundigen en museummedewerkers bij elkaar te brengen. Terwijl universitaire activiteiten gewoonlijk alleen toegankelijk zijn voor onderzoekers, wijkt de stichting daar bewust van af. De stichting wil met haar activiteiten juist de node gemiste vertaalslag maken van wetenschap naar een breed publiek van professionals en belangstellenden, zodat wetenschappelijk onderzoek ook bijdraagt aan actuele maatschappelijke discussies en vormingsprocessen.

In de eerste tien jaar van haar bestaan was de stichting zeer actief in het organiseren van congressen en studiedagen: *Vrijmetselarij in Nederland. Een kennismaking met de wetenschappelijke studie van een 'geheim' genootschap* (Univ. Leiden, 2003); *Masonic and Esoteric Heritage. A New Perspective for Art and Heritage Policies* (Koninklijke Bibliotheek, 2005); *Symbolism in 18th Century Gardens. The Influence of Intellectual and Esoteric Currents, such as Freemasonry* (Schloß Schwetzingen 2006); *Geheime kennis. De bijzondere bibliotheken en archieven van maçonnieke en esoterische organisaties in Nederland* (Koninklijke Bibliotheek, 2008) en *Geheim Den Haag. Vrijmetselaarsstempels en andere esoterische gebouwen in Den Haag rond 1900* (Koninklijke Bibliotheek, 2011). Hiermee zijn enkele belangrijke vraagstukken in het vakgebied op de kaart gezet. Daarnaast werden lezingenreeksen over recent academisch onderzoek op het vakgebied georganiseerd, evenals praktische cursussen over het doen van onderzoek in vrijmetselaarsarchieven voor historici en genealogen, en over het beheer van erfgoedcollecties voor loges.

De volgende tien jaar was de stichting minder actief, als gevolg van het wegvallen van een aantal prominente vakgenoten en opheffen van leerstoelen, die samenwerkingspartners aan geplande projecten waren. Subsidiereregelingen waaruit voorheen kon worden geput voor evenementenorganisatie, werden afgeschaft. Naast de 'krimp' van het Nederlandse vakgebied waren de bestuursleden minder inzetbaar, deels vanwege persoonlijke omstandigheden, deels omdat zij in het dagelijks leven intensief betrokken waren bij projecten in het vakgebied.

Voorzitter Kroon promoveerde in 2015 aan de Universiteit Leiden op het proefschrift *Masonic networks, international trade & material culture. The participation of Dutch freemasons in the commercial exchange with Southeast Asia, 1735-1853* (online raadpleegbaar via de website van de Universiteitsbibliotheek Leiden). Hierna werd zij uitgenodigd als gastconservator voor de opeenvolgende exposities 'Avontuur in Azië' en 'Vrijheid en Vooroordeel' in het Vrijmetselarij Museum. OVN-Secretaris Bax verrichtte de laatste jaren onder meer onderzoek naar de Westers-esoterische achtergronden van de Zweedse kunstenares Hilma af Klint en de kring van vrouwen om haar heen, De Fem (De Vijf), waarin vrijmetselarij, theosofie en antroposofie een rol spelen. Daarover gaf zij diverse lezingen en was tevens keynote speaker bij een academisch congres in Fribourg (Zwitserland). Enkele publicaties in academische bundels, uit te geven door De Gruijter, zijn in de laatste fase. Bestuurslid Jan Snoek werkte onder meer als intensief als redacteur aan de publicatiereeks *British Freemasonry, 1717-1813* (Routledge, 5 delen). Meer recent schreef hij *Die frühen deutschen freimaurerischen Rituale* (te verschijnen eind 2022), waarvoor 8 manuscripten uit de Kloss-collectie en zes andere werken uit de collectie van het Vrijmetselarij Museum werden bestudeerd.

De toekenning van een groot onderzoeksproject door het Mondriaan Fonds aan dr. Andréa Kroon in het kader van '75 jaar vrijheid', zal in 202-2025 een nieuwe stimulans aan de stichtingsactiviteiten geven. Het gaat om een onderzoek naar de roof van vrijmetselaars'erfgoed door het nazi-regime in de Tweede Wereldoorlog. Het project leent zich voor de organisatie van masterclasses en andere publieksactiviteiten, waarin de stichting een rol kan spelen. Formeel beperkt het onderzoek zich tot het erfgoed van de Orde van Vrijmetselaren onder het Grootoosten der Nederlanden, maar worden en passant ook veel gegevens blootgelegd over het lot van andere organisaties, waaronder de Nederlandse Federatie van de Internationale Orde der Gemengde Vrijmetselarij 'Le Droit Humain', Nederlands Verbond van Vrijmetselaren en de Joodse vrijmetselaarsorde B'nai Brith, als ook diverse esoterische genootschappen.

Samenwerking met het Vrijmetselarij Museum, oorlogsmusea, als ook een project van dr. Marty Bax ligt voor de hand. Bax ontving namelijk in 2020 een meerjarige subsidie van de Claims Conference-World Jewish Restitution Organization Looted Art and Cultural Property Initiative om de roof van boeken door de Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg (ERR) in Nederland in kaart te brengen. Dat betreft in eerste instantie de roof van boeken van Joodse, maçonnieke en linksgeoriënteerde groeperingen. Beide projecten tonen aan dat de roof langs zeer gecompliceerde weg verliep, waarvoor veel bronnenmateriaal moet worden aangeboord, en beide projecten bieden veel aanknopingspunten voor vervolgonderzoek.

Voorzitter en Secretaris namen het initiatief voor een expert meeting met de Amerikaanse dr. Patricia Kennedy Grimsted, expert op het gebied van geroofd cultuurbezit. Zij kregen daarbij alle medewerking van het Vrijmetselarij Museum, dat als gastheer optrad, en de Orde van Vrijmetselaren onder het Grootoosten der Nederlanden, welke Grimsted fêteerde en haar een erepenning aanbood. De interdisciplinaire bijeenkomst met (oud)medewerkers van het Nationaal Archief, Haags Gemeentearchief, Joods Historisch Museum en Bibliotheca Rosenthaliana zal zeker nog een vervolg krijgen. Wat vooral duidelijk werd uit de onderzoekspresentaties en daaropvolgende discussie, is hoezeer vrijmetselarij en jodendom door de nazi's werden vereenzelvigd. Bovendien speelt bij de opsporing en restitutie van geroofd erfgoed mee, dat rituele voorwerpen niet altijd als zodanig zijn herkend. Hierdoor lopen onderzoekers van zowel geroofd Joods erfgoed als geroofd vrijmetselaarserfgoed bij hun onderzoek tegen dezelfde problemen op.

Voor de komende periode worden de onderstaande activiteiten voorbereid:

- eind 2022: het hervatten van de lezingenreeksen voor donateurs met o.a. onderwerpen 'Vrijheid en Vooroordeel' en 'Vertaalfouten in 18de-eeuwse Nederlandse rituelen';
- begin 2023: aanbieden van de workshop 'Onderzoek in vrijmetselaarsarchieven' voor stamboomonderzoekers, historici, loge-archivarissen en andere belangstellenden i.s.m. CBG/Centrum voor familiegeschiedenis;
- medio 2023: organisatie van het Derde Internationaal OVN-Symposium over de roof van vrijmetselaarserfgoed in de Tweede Wereldoorlog met academische experts uit verschillende vakgebieden;
- 2023 en verder: verkennen van de mogelijkheid om e-learning activiteiten aan te bieden.

Erfgoedprojecten

In 2020 heeft de Stichting OVN bemiddeld bij de overdracht (bruikleen) van het archief van het Nederlands Verbond van Vrijmetselaren (NVVV) aan het Haags Gemeentearchief. Met het veiligstellen van dit archief is een lang gevoelde wens in vervulling gegaan. Eerder heeft de stichting in 2009-2012 bemiddeld bij de overdracht van het archief van de Nederlandse Federatie van de Internationale Orde der Gemengde Vrijmetselarij 'Le Droit Humain' aan het Haags Gemeentearchief. Het NVVV is voortgekomen uit Le Droit Humain, toen een drietal loges zich hiervan in 1917 afsplitsten en ouder archief meenamen. Het archief van het NVVV bevat daardoor vroege stukken van Le Droit Humain. Nu beide archieven op dezelfde plek worden bewaard, ontstaat eindelijk een mogelijkheid om een volledig beeld te krijgen van de ontwikkeling van de gemengde vrijmetselarij in Nederland. Bovendien bevat het archief correspondentie van vooraanstaande Nederlandse kunstenaarsleden. Het Haags Gemeentearchief biedt kosteloos de service 'digitaliseren op verzoek', waardoor het archief ook op afstand veel beter raadpleegbaar is geworden. De Stichting OVN hoopt dat deze voorbeelden ook door andere maçonnieke en esoterische organisaties gevolgd zullen worden, en zal hierbij graag opnieuw advies en praktische ondersteuning bieden.

Publicaties

Het archiefproject geeft ook aan, dat het zinvol is om de *Archiefwijzer maçonnieke archieven* te herzien. Deze onderzoeksgids, waarvan de eerste twee drukken snel waren uitverkocht, geeft een overzicht van archieven en documenten op het vakgebied in openbare en particuliere collecties in Nederland. De eerdere drukken beperkten zich tot vrijmetselaarsarchieven; in de herziene en uitgebreide editie zullen ook archieven van verwante organisaties worden opgenomen.

Verder is er in Nederland geen geschikte plek meer waar artikelen over recent onderzoek naar vrijmetselarij gepubliceerd kunnen worden. Dit hangt samen met het feit, dat tijdschriften als *Thoth* en *VM* (voorheen *AMT*) hun bladformule de afgelopen jaren ingrijpend hebben gewijzigd. In tijdschriften voor onderzoek naar de 18de en 19de eeuw worden zulke artikelen slechts incidenteel opgenomen en ontbreekt in redacties vaak ook gedetailleerde kennis van het vakgebied. Uit recent overleg met een ervaren redactrice van academische tijdschriften is duidelijk geworden dat er behoefte is en ook voldoende kansen zijn voor een semi-wetenschappelijk tijdschrift over de geschiedenis van de vrijmetselarij. Het tijdschrift *GEN* over familiegeschiedenis en archiefonderzoek, een uitgave van het CBG, is een goed voorbeeld van een tijdschrift met de beoogde toon en lezersbereik.

Een bundel van artikelen van prof. André Hanou staat al geruime tijd op de wensenlijst, maar zou intensieve redactie vergen omdat sommige gegevens inmiddels zijn achterhaald. Zulke initiatieven vragen om nieuwe, projectmatige fondsenwerving.

4. Middelen

Financieel jaarverslag 2021

Anders dan vermogensfondsen, streeft de Stichting OVN ernaar om binnengekomen donaties niet op te potten, maar zo snel mogelijk op zinvolle wijze te besteden. Hierdoor heeft de stichting doorgaans slechts een kleine reserve. Het aantal donateurs wisselt jaarlijks en is mede afhankelijk van het activiteitenaanbod. De effecten van de coronastop zijn in de meest recente begroting dan ook goed terug te zien. Naar verwachting zal met de hervatting van activiteiten na de coronastop ook het budget weer evenredig groeien.

Staat van baten en lasten van de Stichting OVN per 31-12-2021:			
Baten		<i>Begroot 2022</i>	
Beginsaldo	€ 863,09	€ 536,74	
Donaties	€ 0	€ 500,00	
Overige inkomsten	€ 44,43	€ 50,00	
Totalen	€ 907,52	€ 1086,74	
Lasten			
Kantoorkosten	€ 265,60	€ 250,00	
Publiciteitskosten	€ 0	€ 0	
Automatisering	€ 0	€ 125,00	
Bankkosten	€ 105,18	€ 125,00	
Totalen	€ 370,78	€ 500,00	
Batig/nadelig saldo		€ 536,74	€ 586,74
Balans:			
Activa		Passiva	
Kas	€ 0	Kapitaal	€ 536,74
Banken	€ 536,74	Reserveringen	€ 0
Totalen	€ 536,74	Totalen	€ 536,74

Donaties

De door de stichting verstrekte onderzoeksbeurzen worden geheel mogelijk gemaakt door bijdragen van individuele donateurs. Zowel particulieren, als bedrijven, verenigingen en instellingen die het vakgebied een warm hart toedragen, kunnen donateur worden door jaarlijks een bijdrage van € 25,- of meer over te maken. De OVN heeft een ANBI-status (Algemeen Nut Beogende Instelling), hetgeen het voor donateurs aantrekkelijk maakt om een bijdrage te doen. Wervingsacties richten zich op twee doelgroepen:

- Professionals:
  - Academici: studenten en onderzoekers op het gebied van religiestudies, geschiedenis en erfgoed;
  - Archieven, musea, bibliotheken en hun individuele medewerkers; monumentenzorgers.
- Belangstellenden:
  - Esoterische organisaties (verenigingen van vrijmetselaren, theosofen, antroposofen etc.) en hun individuele leden;
  - Geïnteresseerden in geschiedenis, kunst, cultuur en religie.

De recente daling van het aantal donateurs weerspiegelt zowel de krimp van het Nederlandse vakgebied als de afname van activiteiten. Naar verwachting worden deze na de coronastop worden hervat en zal daarmee ook het aantal donateurs weer evenredig stijgen. En naarmate het aantal donateurs groeit, krijgen de onderzoeksbeurzen ook weer substantiële vorm.

Subsidiewerving

Omdat donaties worden aangewend voor beurzen, was de OVN tot nu toe voor alle overige activiteiten voornamelijk afhankelijk van subsidies uit de academische en culturele sector. In het verleden werden bijvoorbeeld congressen gesteund door NWO en KNAW, en erfgoedprojecten door de Stichting Levi Lassen, het VSBfonds en het Prins Bernhard Cultuurfonds. De afgelopen jaren zijn de mogelijkheden om subsidies aan te vragen echter sterk gedaald, mede als gevolg van de economische crisis, het gewijzigde overheidsbeleid met betrekking tot de cultuursector, en de verschoven aandachtspunten van diverse fondsen. Toch wil de OVN graag een zo laag mogelijk deelnemerstarief voor haar activiteiten blijven hanteren, om te voorkomen dat de drempel om deel te nemen te hoog wordt voor studenten (die toch al van een krap budget moeten rondkomen). In de komende periode zullen daartoe nieuwe financieringsmogelijkheden, zoals crowdfunding en sponsoring, worden verkend.

De OVN heeft nu eenmaal beperkte fondsen en een kleine bezetting. Zij kan haar draagkracht echter versterken en beschikbare middelen aanvullen door zowel op nationaal als internationaal niveau te participeren in een netwerk van vakgenoten, onderzoeksgroepen, leerstoelen en ondersteunende instellingen. Binnen Nederland zijn voor de hand liggende partners: de leerstoelgroep Geschiedenis van de Hermetische filosofie en verwante stromingen aan de Universiteit van Amsterdam. Binnen Europa zijn dit onder meer: de leerstoel voor vrijmetselarij aan de Université Libre te Brussel, diverse academische onderzoeksgroepen en -centra in Duitsland, Frankrijk, Zweden en Spanje, en de European Society for the Study of Western Esotericism. Buiten Europa is dit de Amerikaanse academische Association for the Study of Esotericism. Samenwerking geeft kan stichting en de genoemde organisaties weer toegang geven tot aanvullende financiering uit Europese fondsen.

5. Communicatiestrategie

De educatieve website stichtingovn.nl is in 2005 met steun van het VSBfonds opgezet als een wegwijzer voor het vakgebied. Ze geeft een overzicht van de geschiedenis van de vrijmetselarij en verwijst naar relevante literatuur, collecties, opleidingen en onderzoekscentra in binnen- en buitenland. Ook is in de website een digitale versie van de *Archiefwijzer maçonnieke archieven* opgenomen. Op de website is de wet van de remmende voorsprong van toepassing. Ze is inmiddels 'ingehaald' door allerlei digitale ontwikkelingen en is dringend aan een update toe. Hiervoor zullen opnieuw externe fondsen benaderd moeten worden.

Inmiddels zijn de digitale nieuwsbrief en blog (stichtingovn.blogspot.nl / ovnnews.blogspot.nl) ingehaald door nieuwsvoorziening op Twitter ([@stichtingOVN](https://twitter.com/stichtingOVN)) en LinkedIn ([@stichting-ovn](https://www.linkedin.com/company/stichting-ovn)). Daarom wordt niet actief in actualiseren van de blog geïnvesteerd. Hoewel Facebook laagdrempelig en populair is, maakt de Stichting OVN hiervan nog geen gebruik. Dit omdat de lage drempel ook geldt voor zweverige of fanatieke reacties, en er binnen de stichting geen capaciteit is om dit dagelijks te modereren. Er is dan ook een vacature voor een social media redacteur op vrijwillige basis.

Informatieverspreiding en donateurswerving zal daarnaast ook op traditionele wijze blijven plaatsvinden, zoals bij studiedagen op het vakgebied waarbij de Stichting OVN met een informatie- en boekentafel aanwezig kan zijn. Verder zijn ook academische samenwerkingspartners en donateurs, zoals vrijmetselaarsloges, behulpzaam bij het verspreiden van informatie over de stichting onder hun leden. Voor alle onderzoeksbeurzen, evenementen en publicaties worden persberichten verzonden aan zowel de algemene media, als de vakpers in de academische sector en de erfgoedsector.